

Koncept místa v kontextu transatlantických transformací: socio-kulturní aspekty proměn vybraných metropolí v průběhu 20. století

Mgr. Tomáše Mozer

Posudek oponenta dizertační práce

Předkládaná dizertační práce s názvem „Koncept místa v kontextu transatlantických transformací: socio-kulturní aspekty proměn vybraných metropolí v průběhu 20. století“ se za pomoci historicko-geografické perspektivy věnuje fenoménu *amerického baru* a jeho šíření ve 20. a 30. letech minulého století. Práce je založena na archivním výzkumu provedeném v archivech v Londýně, Paříži a New Yorku, metropolích, na které se autor v práci zaměřuje, doplněném o rešerši dobových médií a kulturní produkce. Z pohledu samotného tematického zaměření (*american bar*) a provedení výzkumu (rešerše) působí práce potenciálně velmi zajímavě. Obecné rámování, snaha autora prostřednictvím analýzy fenoménu amerického baru přispět ke konceptualizaci místa jako klíčového geografického pojmu působí odvážně a slibně.

V současné podobě však práce nedostala potenciálu, který je v tématu i jeho zpracování jistě možné nalézt, a to z několika důvodů. Těmi jsou zejména nejednoznačné vymezení tématu práce, nedostatečná (v podstatě absentující) analytická práce s nasbíraným materiálem, rozporuplný přístup k otázce konceptualizace a koncepčně problematická práce s pojmy, jež vyplývá z nevyjasněné (rozporuplné) epistemologické pozice, jež zase zdá se vyplývá z absence kritického přístupu k teoretickému zázemí a jeho napojení na empirický materiál. Jistá míra stylistické neobratnosti přispívá k celkové rozporuplnosti práce, zároveň však zamlžuje, zda jsou výše zmíněné problémy – které blíže okomentuji dále – spíše důsledkem práce s jazykem, nebo zásadnějšího rázu.

Práce si vytyčuje řadu cílů (primárně v úvodu, strany 8 – 10), které se více méně různým způsobem protínají, ale u kterých je z důvodů jejich průběžné reformulace v textu (namátkou str. 83, 104, v závěru) nejen obtížné zhodnotit, zda a nakolik je práce naplňuje či může naplnit, ale i určit, co je vlastně hlavním tematickým zaměřením. Stylistika používaných formulací přispívá k celkové nejednoznačnosti (viz např. „konkrétním cílem je poté konceptualizace místa, během níž budou hledány a definovány jednotlivé pojmy, jevy a procesy pro lepší porozumění dané problematice“). Záměry autora se objevují ve formě: „konceptualizace místa na příkladu amerického baru“ (téma práce); „přispět k historickogeografickému výzkumu proměn místa, coby důležité složky každodennosti v kontextu specifických „transatlantických vztahů“; výše zmíněná „konceptualizace místa“ (včetně proměn konceptualizací místa v dějinách geografického myšlení); „interpretace konceptu místa skrze komparaci vybraných metropolí“; „rozbor distribuce a požívání alkoholu v prostoru“; „přiblížit několik základních faktografických údajů a prostřednictvím řady soudobých svědectví souvisejících s barovým provozem dokreslit atmosféru v poválečné Evropě“; „poukázat na sociokulturní relevanci třetího místa i socioprostorové proměny společnosti v různých úrovních“; „prohloubení konceptu místa jakožto důležité složky každodennosti“, a další (reformulace) a rozšíření záběru (zaměřit se na vztah regionu ke konceptu místa, ...).

Naplnit takovéto pole záměrů, které jsou sice vůči sobě propojitelné (ačkoli epistemologicky i žánrově ne úplně srovnatelné či komplementární), by vyžadovalo velmi pečlivou koncepční, analytickou a formulační (stylistickou) práci. Nejen že řada těchto cílů je formulačně nejasná a je obtížné si za nimi představit možné konkrétní výsledky/významy, v práci k řadě z nich nenajdeme dostatečné empiricky podložené analytické zpracování: otázka distribuce a požívání alkoholu v prostoru je v práci pojednána čistě prostřednictvím kartografické reprezentace umístění barů ve městě, což je nedostatečné vzhledem k teoretickému rámování práce (místo a otázka vztahu k místu na příkladu baru); analýzu každodennosti života amerického baru nahrazuje v práci sada uvedených faktů a anekdotických výpovědí, nekriticky přejatých bez hlubší analýzy a promýšlení vztahu mezi reprezentací a žitou skutečností; sociokulturní relevance třetího místa je postulována, ale není nijak hlouběji analyticky či kriticky zhodnocena či vztažena k socioprostorovým proměnám na různých úrovních (nad rámec všeobecně známých skutečností o společenské proměně v meziválečném období). V práci tedy významným způsobem chybí analytické zpracování materiálu. Empirická, osmá kapitola představuje v podstatě uvedení do kontextu prostřednictvím jakýchsi střípků z kulturní (a mediální) reprezentace amerického baru v kombinaci s faktografickými údaji o rozvoji barové scény. Samotná kapitola je problematická s ohledem na nekritické přejímání perspektivy obsažené v datech (kulturní a mediální produkce), což se projevuje ve formě výrazně sociálně zploštělého obrazu tehdejší metropole a nočního života v ní, i prostřednictvím nekonzistence tohoto obrazu (bar jako exkluzivní místo drahé zábavy i jako centrum setkávání různých sociálních a ekonomických skupin). Po takovémto uvedení by mělo následovat samotné jádro práce – analýza dostupných pramenů s ohledem na téma a zakotvení práce, diskuse konkrétních relevantních dat, ať už jde o vyhlášky, prostorové, architektonické a další řešení a jejich komparaci, každodennost a zkušenost a porovnání napříč metropolemi, nebo další materiály objevené v rámci rešerše. Zde je třeba podotknout, že o typech dat a materiálu i způsobech analýzy se autor nijak do hloubky nezmiňuje, což je především u disertační práce více než problematické. Pokud je rámováním práce humanistická geografie a její pojetí místa jako ústředního bodu lidské existence (a tedy i každodenní zkušenosti), pak v analytické části zásadním způsobem chybí jak diskuse baru jako místa zkušenosti (na rovině empirické), tak i explicitní napojení na teorii a případná práce s ní za pomoci analytického uchopení daného materiálu.

Deklarovaná snaha o konceptualizaci místa s ohledem na případ amerického baru je rozporuplná a problematická. Tato rozporuplnost má podle mě hlubší kořeny než pouze jazykovou stránku, nicméně stylistická a formulační rovina textu k ní významně přispívají. Slovo „koncept“ je v práci nadužíváno a objevuje se ve spojení, které znejasňují význam, který mu autor připisuje, a zároveň rozmlžují rozdíl mezi empirickou a teoretickou (konceptuální) rovinou, až se nutně vynoří otázka, zda si autor je tohoto rozdílu vědom. O zacílení práce je v průběhu textu často referováno jako o „výzkumu konceptu *american bar*“, v kapitole podávající přehled vývoje geografického myšlení si autor klade otázku po „významu místa v minulosti a jeho konceptuálních proměnách“, *american bar* je pojímán jako reprezentant specifického konceptu místa (např. v závěru, ale nejen tam), autor hovoří o „výjimečnosti konceptu *speakeasy*“, nebo třeba opakovaně tvrdí, že pohlíží na „koncept místa jako na studium procesu změny“(třeba str. 24). Slovo koncept očividně nese v různých užitích rozdílné významy, nicméně autor pracuje, jako kdyby šlo o totožné roviny významu/analýzy. Zároveň dochází k vyprázdňování významu – často není jasné, co autor přesně míní, na jakou rovinu významu či význam samotný odkazuje. Navíc v práci nedochází k reflexi těchto významových rozdílů, ani k explicitnímu vymezení rozdílu předmětu studia na empirické rovině – kupř. americký bar a koncept amerického baru pravděpodobně (?) není totéž. Na rovině analýzy empirického materiálu je nezbytné tuto

distinkci diskutovat, brát v potaz a pracovat s ní. Ani vztah mezi americkým barem, konceptem amerického baru a místem (ve smyslu geografického konceptu místa) není nijak reflektován – přitom, pokud je cílem práce přínos k porozumění místu na konceptuální rovině, jde o naprosto zásadní ohled. American bar může být pojímán jako zvláštní typ místa (historicky vzniklého a sociálně, historicky situovaného), nemůže však být neproblematicky pojímán jako reprezentant konceptu místa (ve smyslu geografického rozumění tomu, co místo je), stejně jako proměny amerického baru a jeho kulturní reflexe (reprezentace) nemohou být neproblematicky vztaženy ani jeden k druhému, ani k proměnám geografické konceptualizace místa – a přesto se zdá, že právě toto leží v pozadí autorových snah. Konceptualizace místa (ve smyslu toho, jak geografové rozumí tomu, co místo je) se historicky proměňuje. Historicky se proměňoval i americký bar (jako prostor, kde se lidé baví a pijí). Tyto dvě proměny však spolu nemají nutně nic společného a není jasné, jak si autor představuje, že je možné je k sobě vztáhnout.

Zde jde podle mě o problém nevyjasněného a nerefektovaného přístupu k tomu, co je (cílem) konceptualizace, umocněného onou výše zmíněnou jazykovou neobratností. Kromě toho, že není explicitně vysvětlené, proč je třeba místo „reinterpretovat“ resp. rekonceptualizovat a proč je americký bar vhodným terénem / tématem k této rekonceptualizaci, není z práce zřejmé, co je vlastně cílem této rekonceptualizace a co se konceptualizací (o kterou autor usiluje) míní. Obecně je možné koncept buď obohatit o nějaký opomenutý ohled, upravit (reformulovat) s ohledem na opomenutou skutečnost, nebo přepracovat (nově vytvořit a formulovat), aby skutečnosti lépe odpovídal. K ničemu z toho ale v práci nedochází, a to ani na implicitní rovině, natož aby to bylo explicitně diskutováno a argumentováno.

Konceptualizace představuje důsledné promyšlení daného pojmu. K tomu je nicméně potřeba pečlivá, důsledná a explicitní práce s pojmy (a jazykem obecně). V práci však – i díky jazykové rovině – dochází k řadě nejasností, ať již se týkají výše zmíněného užívání „konceptu“, ale i dalších (kupř. imaginativní geografie). Řada pojmů není dovysvětlena či jsou používány intuitivně a nejsou důkladněji vztaženy k existující teorii (komunikace, difuze, ...). Konceptualizace musí být vždy opřena o detailní znalost teorie (ve smyslu alternativních konceptualizací) a v případech, jako je ten, rozpracovávaný v předkládané práci, založena na důsledné a teorií podepřené analýze empirického materiálu (k její absenci viz výše). V teoretické části práce je celkem detailně diskutováno nastavení tzv. humanistické geografie, její revize je však již jen kusá. Zejména kapitola „revize“ a následující podkapitoly jsou z větší míry založeny na přehledové literatuře. Proto má i teoretická část formu spíše diskuse o jednotlivých disciplínách či školách geografického myšlení, než konceptuální diskuse (o místě), což by jistě bylo vhodnější s ohledem na konceptuální záměr práce.

Problém s nejednoznačným přístupem ke konceptualizaci má však ještě další problematický ohled. Vzhledem k omezené analytické části, na kterou tedy nemůže navázat detailní a pečlivé znovupromyšlení konceptu místa, sklouzává práce v závěru spíše ke zhodnocení představených konceptů místa. Zde jde vlastně o tvrzení, která konceptualizace lépe odpovídá empirickému případu amerického baru. To nicméně naznačuje odklon od epistemologické pozice humanistické geografie (či nové kulturní geografie), o kterou se autor primárně opírá, směrem k pozitivistickému paradigmatu: v interpretativním nebo humanistickém paradigmatu nejde o to potvrdit či vyvrátit nějakou konceptualizaci. Zároveň autor v průběhu práce neargumentuje způsobem, aby mohl dospět k závěru, že „s tezemi Massey nelze plně souhlasit“. Spíše jde o vyvozování závěrů kruhem – z důvodů větší inklinace k humanistickému („tuanovskému“) pojetí místa mu toto pojetí místa nakonec připadá

jako lépe odpovídající. Toto však není podpořeno analýzou empirického materiálu – v osmé kapitole se s konceptem místa jako „centrem významu formujícího základy lidské existence“ nijak důkladněji nepracuje a k analýze empirického materiálu se humanistické teze a perspektiva nevyužívají. Jde tedy opravdu pouze o (implicitní, nereflektovanou) teoretickou inklinaci autora. Na americký bar by se přeci jistě dalo pohlížet i skrze otázku, nakolik je konkrétní bar jako místo spotřeby (alkoholu) utvářen prostřednictvím procesu, kdy se místo (bar) „rozšiřuje za vlastní hranice“ – a vzniká kupř. díky specifickému propojení jiných míst (palíren, doků, lodí, skladišť, apod.). To již je však s ohledem na zásadní, výše uvedené problémy práce spíše podružné.

Osobně považuji tematické zaměření práce (na americký bar) za zajímavé a potenciálně velmi slibné. Ambici po rekonceptualizaci místa na základě studia vzniku a šíření amerického baru vidím jako odvážnou, ale jistě potenciálně velmi zajímavou možnost jak přispět k rozvoji historické geografie potažmo geografie jako takové. Z výše uvedeného je nicméně zřejmé, že práce v současné podobě nejen nedosahuje potenciálu, ale že ji považuji za vysoce problematickou. Nejednoznačné vymezení záměru práce, konceptuální nejasnosti spolu s problematickým pojetím konceptualizace, absence detailní analýzy, jež by propojovala empirický materiál a teoretické rámování, a epistemologická nejistota kombinovaná s formulačními problémy mě vedou k přesvědčení, že předkládaná práce je v současné podobě jen těžko obhajitelná jako doktorská dizertace.

Petr Gibas, Ph. D.

Sociologický ústav AV ČR